

Kondycja estetyczna

Publikujemy kolejny artykuł w ramach dyskusji na temat kondycji estetycznej. Prosimy o nadsyłanie przemyśleń, polemik i uwag.

Redakcja

Carolyn Korsmeyer

Smak, niesmak, wstręt. Cieleśne reakcje i estetyczny niepokój

Kiedy osiemnastowieczni filozofowie rozwijali estetyczną teorię dotyczącą pojęcia *smaku*, zazwyczaj dokładnie oddzielali smak estetyczny od cielesnego, czy fizjologicznego zmysłu smaku. Sytuacja wciąż przedstawia się w ten sposób, iż teoretycy odnoszą się do wzroku, czy słuchu jako „zmysłów estetycznych”, zdolnych do wzbudzenia „estetycznej przyjemności”, przyjmując, że dotyk, zapach i smak dostarczają jedynie przyjemności fizycznej. Pośród wielu następstw, implikowanych przez to rozróżnienie, można wskazać tradycyjne na gruncie filozoficznym wyniesienie umysłu ponad ciało.

Współcześnie, w wielu kierunkach filozofii poddano rewizji problem zasadności oddzielania ciała od umysłu i wynikających z tego konsekwencji. W estetyce odbywa się to poprzez włączenie do rozważań problematyki emocji obecnych w doświadczaniu sztuki. Emocje nigdy nie były jasno zdefiniowane jako czyśto „mentalne” lub „fizyczne”. Jako stany intencjonalne są „wydarzeniami” mentalnymi, ale na tyle, na ile są uwikłane w proces fizjologicznego pobudzenia – przyspieszony puls towarzyszący stanom niepokoju lub widoczne i zwiększone wydzielanie adrenaliny, związane z uczuciem gniewu i strachu – nie mogą być rozważane z pominięciem cielesności.

Zarówno kwestie emocji jak i smaku otwierają możliwość podjęcia rozważań dotyczących ciała i jego uwikłania w sytuacje o charakterze estetycznym, co tradycyjna estetyka zaniedbywała. Jedną grupą zagadnień dotyczy estetycznych aspektów fizjologicznego zmysłu smaku, inną dotyczy jego przeciwieństwa: emocji wewnętrznej, która wskazuje na ekstremalną formę niesmaku, czyli wstręt. Zmysł smaku (w sensie fizjologicznym), niesmak i wstręt – wszystkie one wskazują na takie aspekty doświadczenia, którego fizykalność zdaje się zakorzeniać je w „niższych”, cielesnych aspektach ludzkiego życia. Jednak czasami sięgają one sfery głębokiego estetycznego wglądu.

Rozpaczam swoją drogę badawczą dotyczącą zmysłu smaku i doświadczenia jedzenia, zastanawiając się czy tradycyjne wykluczenie tego zmysłu z pojęcia estetycznego smaku było uzasadnione. Podczas gdy apologety smaku zwracają uwagę na subtelność przyjemność dostarczaną przez wyśmienite potrawy, to bardziej owocne wydaje się skoncentrowanie na poznawczym aspekcie smakowania i jedzenia. Podejście to ujawnia znaczenie smakowych doznań – a stąd i cielesnych reakcji – oraz poddaje pod uwagę te aspekty, w których jedzenie i dzieła sztuki są szczególnie podobne, bowiem wartość sztuki także nie wyczerpuje się w rozważeniu przyjemności, jakiej ona dostarcza. Nie sądzę, aby szczególnie ważne było zapewnienie jedzeniu miejsca pośród sztuk. Próba obrony jedzenia jako „sztuki pięknej” jest w istocie nader

kontrowersyjna (takie jego mianowanie, przewrotnie przyjęłoby obecnie dość chętnie wielu artystów). Większą wagę ma uznanie faktu, że poprzez doświadczenie wrażeń cielesnych można uchwycić świat w złożonej intuicji, określanej mianem „estetycznej”.

Wychodząc od zmysłu smaku możemy jeszcze bardziej rozszerzyć obszar estetyczny. Tak jak w literaturze zawiera się paradoks tragiczności oraz istota jego uwznioślenia – oparta na zadziwiającej przyjemności czerpanej z doznania przerażenia – tak i inne rodzaje sztuki mogą być ugruntowane w cielesnej awersji, takiej jak niesmak czy, w szczególności, wstręt.

Obecnie wstręt ma wielu apologetów, ale w historii estetyki był on najczęściej uważany za jedyną emocję wykluczoną z pozytywnych estetycznych poruszeń. (Wpływ Kanta na takie podejście jest powszechnie znany, ale filozof powtarzał stanowisko wcześniejszych myślicieli takich, jak Mendelssohn i Lessing). Dlaczego właśnie wstręt był wykluczony z estetycznych rozważań, w odróżnieniu od trwogi, litości, grozy i innych „negatywnych” emocji, to kwestia bardzo skomplikowana. Niemniej, jedna z przyczyn wydaje się oczywista – jego cielesny, fizjologiczny charakter.

Gatunek horroru stanowi najbardziej oczywisty przypadek artystycznego wykorzystania wstrętu i tutaj emocja jest wywoływana poprzez typową cechę awersji wobec dramatycznego efektu i rozwoju akcji. Bardziej subtelne są przypadki, w których przyciągające uwagę, nawet „piękne” dzieło sztuki zyskuje głębię, u podstaw której leży rodzaj cielesnej bliskości naznaczonej piętnem wstrętu.

Przykładu dostarcza nam znany obraz Carravaglia „Wątpienie św. Tomasza”. Przedstawia on zdarzenie opowiedziane w Nowym Testamencie, kiedy to apostoł Tomasz, szukając dowodu zmartwychwstania wkłada swoje palce do rany Chrystusowego boku. Według badań psychologicznych rany i okaleczenia zwyczajowo wywołują wstręt, i rzeczywiście na pierwszy rzut oka obraz ten wywołuje cielesny skurcz bardzo bliski odrazie. Ale dominująca emocja wzbudzona przez dzieło sztuki jest daleka od zwykłego wstrętu. Właściwie ta pierwsza organiczna reakcja staje się podstawą do złożonego estetycznego ujęcia formy w jakiej Carravagio oddaje cud wcielenia.

Oczywiście nie wyczerpałam w pełni estetycznego przesłania tego obrazu, opisując jeden jego aspekt, ale przykład ten pokazuje w jaki sposób wstręt może zostać włączony w złożoną reakcję estetyczną. Takie przypadki wskazują, że wstręt – zawierając charakterystyczny cielesny dreszcz – przyczynia się do estetycznej oceny w sposób porównywalny do tego, jak czynią to litość i trwoga w doświadczeniu tragedii oraz przerażenie wobec grozy i rozkosz w przeżyciu wzniosłości.

Tłum. L. B.

Środowiskowa estetyka stosowana
Teoria i praktyka środowiskowej estetyki stosowanej.
Projekt badawczy w Uniwersytecie Joensuu,
finansowany przez Akademię fińską
1.08.2000–31.07.2005

Obecnie w Akademii fińskiej aktywnie działa 39 profesorów różnych dyscyplin, przyjmowanych zwyczajowo na okres pięciu lat. Profesorowie Akademii są wybitnymi naukowcami w swoich dyscyplinach badawczych, pracującymi w różnych uniwersytetach i innych instytucjach w całym kraju. Uzyskanie statusu profesora Akademii pozwala na realizowanie badań w swojej dziedzinie wiedzy, kierując zespołem badawczym. Zostałem mianowany profesorem Akademii estetyki środowiskowej począwszy od 1-ego sierpnia 2000. Przedmiotem moich badań i prowadzonego przeze mnie zespołu jest teoria i praktyka środowiskowej estetyki stosowanej.

W swojej książce *The Beauty of Environment – a General Model for Environmental Aesthetics* (1986, drugie wydanie 1993) przedstawiłem w zarysie teoretyczny model estetyki środowiskowej. Moje badania, oparte na tradycji filozofii analitycznej, zawierają wnioski dotyczące kwestii potencjalnego zastosowania estetyki w polityce i edukacji dotyczącej środowiska oraz ochrony i kształtowania środowiska. Czy estetyk mógłby być odpowiedzialnym *insiderem*, a nie tylko obserwującym *outsiderem* skoncentrowanym na metakrytycznych analizach? Taka przemiana oznacza połączenie wiedzy i kompetencji na polu estetyki, we wspólny, multidyscyplinarny proces przygotowania i podejmowania decyzji.

Prowadzone badania mają na celu rozwijanie środowiskowej estetyki stosowanej równocześnie z opracowywaniem jej teoretycznego modelu. Estetyka stosowana potrzebuje zarówno własnej teorii, jak i wzorów do zastosowania. Praktyczne rozwiązania stają się zarówno precedensami, jak i przypadkami modelowymi do wdrożenia w nowych sytuacjach. Musimy utworzyć stały łańcuch powiązań łączący teorię estetyki środowiskowej i bieżące opinie formułowane w praktyce na podstawie konkretnych przypadków.

W estetyce stosowanej konieczna jest współpraca różnych grup ludzi – naukowców i ekspertów do spraw środowiska. Z jednej strony estetycy muszą stawić czoła specjalistycznym problemom, z drugiej zaś specjaliści (w zakresie wąskich dyscyplin dotyczących różnych aspektów środowiska) muszą podejmować zagadnienia filozoficzne. Objęty przeze mnie patronatem cykl międzynarodowych konferencji na temat estetyki środowiskowej jest swoistym eksperymentem, dotyczącym współpracy pomiędzy profesjonalistami reprezentującymi różne dziedziny wiedzy. Konferencje rozpoczęto w 1994 od ogólnych badań nad pojęciem środowiska oraz relacji pomiędzy człowiekiem a środowiskiem. Następnie rozwijano problematykę dotyczącą różnych typów środowisk: lasów (1996), bagien i moczarów (1998), wody (2000) i środowiska rolniczego (2003). Ostatnie dwie konferencje z tego cyklu będą poświęcone kamieniowi (2006) i niebu (2008 lub 2009). Spośród wielu uczestników z Polski, w konferencjach brały udział prof. Maria Gołaszewska i dr Janina Makota.

W ostatnim pięcioleciu moje badania, jako profesora Akademii, koncentrowały się na tworzeniu teorii estetyki środowiskowej i analizowaniu jej potencjalnych zastosowań, opartych głównie na cyklu konferencji na temat tej estetyki; ale i również na przykładach pochodzących ze sztuki śro-

dowiskowej, projektowania dróg i konserwacji budynków. W indywidualnych projektach zajmowano się takimi sprawami, jak konflikt wartości dotyczący ochrony i kształtowania środowiska (dr Emily Brady) oraz estetyką zwierząt, w ramach której podkreślane są etyczne aspekty (dr Leena Vikka). Podejmowano także zagadnienia z pogranicza filozofii sztuki takie, jak środowiskowa estetyka fikcyjnego świata (mgr Virpi Kaukio) oraz problematykę „przełamów” (*fractures*) na granicy pomiędzy sztuką a realnością, studiowaną przez mgr Ulla Karttinen, artystkę tworzącą owe „przełamy”.

Rezultaty projektu, zaraz po ich skompletowaniu, będą opublikowane w formie książek, artykułów i wydawnictw pokonferencyjnych. Jak dotąd najbardziej znana jest seria antologii (po fińsku), oparta na cyklu konferencji na temat estetyki środowiskowej oraz ostatnie rozdziały książki Emily Brady *Aesthetics of Nature Environment* (University of Alabama Press; Edynburg University Press 2003). Podczas kongresów i indywidualnych wizyt badaczy utworzona została sieć międzynarodowych i ogólnokrajowych kontaktów.

Projekt będzie także tworzył podstawy dla rozpoczętego w Joensuu University programu estetyki środowiskowej. Zostałem mianowany profesorem estetyki środowiskowej w uniwersytecie; będę zajmował to unikalne na skalę międzynarodową stanowisko do końca swojej kadencji na Akademii, do 1 sierpnia 2005.

Yrjo Sepänmaa
Tłum. L. B.

Problematyka estetyczna w Instytucie Kultury (1974–2001)

Instytut Kultury był jednostką naukowo-badawczą Ministerstwa Kultury i Sztuki, powołaną w 1974, a zlikwidowaną w 2002. Skupiając się na wypracowaniu teoretycznego zaplecza diagnoz perspektywicznych i na badaniach aktualnego stanu kultury (w szczególności jej sfery symbolicznej i światopoglądowej) pracownicy Instytutu w różnych okresach zajmowali się problematyką estetyczną (lub dla estetyki ważną, jak np. kierunki rozwoju współczesnych praktyk artystycznych). Kilka osób związanych było w pozainstytutowej pracy z estetyką akademicką (dwójka dyrektorów – prof. Sławoj Krzemień-Ojak i prof. Teresa Kostyrko), okresowo związana z Instytutem prof. Jolanta Brach-Czaina, a także prof. Anna Zeidler-Janiszewska. Przez cały czas funkcjonowania Instytutu utrzymywano ścisłe kontakty ze wszystkimi niemal ośrodkami badań estetycznych w Polsce. Wspólne przedsięwzięcia badawcze i konferencje owocowały licznymi publikacjami książkowymi w coraz bardziej dynamicznie rozwijającym się – zwłaszcza w latach 90. – Wydawnictwie. Nie było też niemal numeru kwartalnika „Kultura Współczesna” (obecnie wydawanego w Narodowym Centrum Kultury), w którym problematyka współczesnej estetyki nie byłaby obecna zarówno w dziale artykułów jak i w dziale recenzji. *Teoria kultury a badania nad kulturą artystyczną* (1983), *Symbol i poznanie* (1987), *Kultura estetyczna a kompetencje kulturowe* (1989), *Sztuka, mit, hermeneutyka* (1988) – to tylko niektóre tytuły prac zbiorowych i indywidualnych, które ujrzały światło dzienne jeszcze w starej formule wydawniczej Instytutu. Po roku 90-tym pojawiła się seria *Wokół przełomu postmodernistycznego* (niektóre książki z tej serii powstawały we współpracy z Instytutem Filozofii i Instytutem Kulturoznawstwa UAM), pojawiły się też książki (redagowane głównie przez T. Kostyrko i A. Zeidler-Jani-

szewską) będąc efektem organizowanych przez Instytut Ogólnopolskich konferencji w Radziejowicach. Ukazały się też ważne dla estetyki tomy *Encyklopedii Kultury Polskiej* (poświęcone sztukom plastycznym i teatralno-widowiskowym), redagowanej przez prof. Sława Krzemienia-Ojaka z zespołem. *Oblicza postmoderny, Sztuka i estetyka po awangardzie a filozofia postmodernistyczna, Dokąd zmierza współczesna humanistyka, Estetyczne przestrzenie współczesności* – to tylko niektóre tytuły prac pokonferencyjnych wydane w Wydawnictwie IK. *Formy estetyzacji przestrzeni publicznej* powstały z kolei jako efekt wspólnych seminariów z ASP w Warszawie z inicjatywy ostatniego dyrektora Instytutu, dr Jana S. Wojciechowskiego. Problematykę wprost lub pośrednio estetyczną podejmowali różni autorzy, których książki ukazywały się

w Wydawnictwie IK: Bohdan Dziemidok, Stefan Morawski (który wydał pisma estetyczne młodego Lukácsa), Marcin Czerwiński, Ryszard Kluszczyński, Andrzej Zalewski, Beata Frydryczak, Anna Jamroziakowa, Jolanta Dąbkowska-Zydroń, Jan S. Wojciechowski, Roman Kubicki, Teresa Kostyrko, Teresa Pękała, Anna Zeidler-Janiszewska, Stefan Symotiuk. Nie będzie przesadnym stwierdzenie, iż w pewnym okresie Instytut pełnił funkcję integracyjną wobec licznych, rozproszonych czasem, środowisk rozwijających w różnych aspektach badania nad współczesną kulturą estetyczną i estetyczno-artystyczną, akcentując ważne konteksty tych badań z punktu widzenia filozofii i teorii kultury.

Anna Zeidler-Janiszewska

Profesor Ewa Borowiecka 1943–2004

19 sierpnia 2004 zmarła dr hab. prof. nadzw. UMCS Ewa Borowiecka z Zakładu Etyki i Estetyki Instytutu Filozofii WFiS UMCS w Lublinie. Po ukończeniu studiów polonistycznych w rodzimym uniwersytecie podjęła pracę jako asystentka w Katedrze Filozofii UMCS. Od 1965 aż do ostatnich dni sesji letniej minionego roku akademickiego wykładała, prowadziła ćwiczenia i seminaria z estetyki, wcześniej też z etyki i historii filozofii.

W 1973 Ewa Borowiecka uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych specjalizując się głównie w historii estetyki i estetyce literatury. Opublikowała w tamtym czasie: *Koncepcję szczęścia w powieści Marii Dąbrowskiej „Noce i dnie”*; *Poglądy estetyczne Marii Dąbrowskiej*; *Poglądy Władysława Witwickiego z zakresu filozofii człowieka*; *Uwagi o metodologii badania poglądów filozoficznych w utworach literackich*; *Trzy „Historie” Władysława Tatarkiewicza*; *Teorie estetyczne w „Historii estetyki” Władysława Tatarkiewicza*.

Można przypuszczać, że W. Tatarkiewicz odegrał rolę wiodącą w Jej wyborach intelektualnych. Ewa Borowiecka uprawiała filozofię na wzór Mistrza zajmując się historią estetyki.

W 1986 Ewa Borowiecka uzyskała stopień doktora habilitowanego w dziedzinie filozofii na podstawie rozprawy *Poznawcza wartość sztuki*. Książka ta kończy się słowami: „Wynika stąd, że wiedza sztuki ma więcej wspólnego z mądrością niż z nauką”. Mądrość to według Borowieckiej wiedza o tym, co dobre, cenne, ważne, o sensie i celu, o powinnościach i słuszności. O tym były Jej prace, o tych prostych i trudnych wartościach pamiętała zawsze w rozmowach.

W latach 1979-1981 oraz 1986-1991 Ewa Borowiecka była kierownikiem Zakładu Etyki i Estetyki, w latach 1981-1983 wicedyrektorem Międzyuczelnianego Instytutu Filozofii i Socjologii, przez rok 1990-1991 pełniła obowiązki prodziekana Wydziału Filozofii i Socjologii. Jako kierownik zakładu i nauczyciel była wymagająca, ale życzliwa, skrupulatna, ale nie drobiazgową. Nie ufała nowościom w sztuce, a w estetyce widziała przede wszystkim dyscyplinę filozoficzną. W kolejnych pracach powracają klasyczne pytania: *Czy piękno w sztuce związane jest z dobrem i prawdą? Czy kryzys wartości?*

Pracę naukową i karierę zawodową przerwała w 1991 ciężka choroba. W 1995 będąc na rencie inwalidzkiej Ewa Borowiecka wraca do Zakładu Etyki i Estetyki i pracuje tam w niepełnym wymiarze godzin na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Ostatni temat, o którym wiem, że zajmował Profesor Borowiecką dotyczył wolności i powinności artysty.

Wszystkim nam, którzy spotykaliśmy się z Profesorem Ewą Borowiecką pozostaje tylko pochylić czoła wobec Jej mocy ducha w zmaganiu się z chorobą i cierpieniem.

Teresa Pękała

INFORMACJE

KONFERENCJE

1. Sesja naukowa *Spór o irreligię*, Teatr Nowy Łódź, Mała Sala, ul Zachodnia 93, 90-402 Łódź, dn. 20-21.11.04. Celem spotkania jest debata nad współczesnymi relacjami pomiędzy *sacrum* i *profanum*, sposobami ich manifestacji i reprezentacji. E-mail: rafauz@yahoo.com
2. XXXII Ogólnopolska Konferencja Estetyczna *Wiek Awangardy*, Kraków-Przegorzały, dn. 30.05-1.06.05. Organizator: Zakład Estetyki IF UJ. E-mail: l.bieszczad@iphils.uj.edu.pl
3. Konferencja *Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao*, Muzeum Śląskie Katowice, dn. 25-26.04.05. Organizator: Zakład Estetyki INoK UŚ i Muzeum Śląskie. E-mail: mkp@poczta.tp.pl

XVI Międzynarodowy Kongres Estetyczny w Rio de Janeiro, 18–23.07.04.

Tego roku, w dniach od 18 do 23 lipca, w Rio de Janeiro, miał miejsce XVI Międzynarodowy Kongres Estetyczny. Chociaż rozmachem organizacyjnym jak i frekwencją uczestników nie dorównywał Kongresowi sprzed trzech lat w Tokio/Makuhari, to jednak wszystkie wcześniejsze obawy odnośnie zdolności organizacyjnych Brazylijczyków okazały się płonne. Opóźniło się wprawdzie uroczyste otwarcie Kongresu, jednak nie można być zbyt surowym w ocenie wobec dzieci, gdyż to spontaniczne, pełne wigoru i wdzięku tańce dzieci zainauguowały XVI Kongres Estetyczny, poświęcony problemowi „Changes in Aesthetics”.

Obrady odbywały się w dwóch, niedaleko od siebie położonych uczelnianych budynkach, przy Av. Pasteur, na pograniczu dwóch pięknych dzielnic – Copacabana i Urca.

Brazylijscy organizatorzy nie zrezygnowali, jak uczynili to Japończycy przed trzema laty, z wystąpień plenarnych. Każdego przedpołudnia, w gmachu uczelni marynarskiej położonej tuż u podnóża słynnego Sugar Loaf, prezentowano referaty dla wszystkich uczestników, natomiast popołudniowe obrady, usytuowane w Forum of Science & Culture przebiegały w równoległych sekcjach.

Na samym początku, po ceremonii powitania, referaty plenarne wygłosili: Nilza de Oliveira, główna organizatorka Kongresu, na temat „The Aesthetics of Hunger” oraz ustępujący prezydent IAA, Ken-ichi Sasaki, „Anchorage to the World – Three Modes of Physical Involvement in Aesthetic Experience”. Wystąpienia plenarne zdominowane zostały przez gospodarzy i dotyczyły najrozmaitszych tematów; plenarne referaty prezentowali także, między innymi: Joseph Margolis, Carter Curtis, Ales Erjavec. Należy żałować, że zaproszony do plenarnego wystąpienia Bohdan Dziemidok nie mógł przybyć osobiście na Kongres.

Trudno cokolwiek powiedzieć o mnogości referatów wygłaszanych w sekcjach. Najwięcej słuchaczy miał Wolfgang Welsch, który przedstawił referat na temat „Animal Aesthetics”. Dużą popularnością cieszyły się wystąpienia dotyczące estetyki japońskiej oraz innych pozaeuropejskich kultur (należy żałować, że uczestnicy z Ameryki Pd. nie zaprezentowali bogactwa i swoistości swych kultur, jak to uczynili przedstawiciele krajów azjatyckich w Makuhari), estetyki środowiskowej, medialnej; prezentowano estetyki poszczególnych sztuk jak i prognozy co do przyszłości sztuki w ogóle; podobnie jak przed trzema laty nie było zbyt wiele referatów poświęconych historii i klasycznym tekstom z zakresu estetyki.

Podczas Kongresu dokonano uroczystej wymiany władz IAA; w imieniu ustępującego Zarządu sprawozdanie z trzech lat działalności wygłosił ustępujący prezydent Ken-ichi Sasaki. Ponieważ nowo wybrany prezydent, Heinz Paetzold nie mógł uczestniczyć w Kongresie, reprezentował go wice-prezydent obecnej kadencji – Richard Woodfield; funkcję sekretarza Zarządu objął Jos de Mul.

Rio de Janeiro to przyjazne miasto, chociaż w lipcowe dni było zimno i bardzo deszczowo. Za trzy lata XVII Kongres odbędzie się w Ankarze, a kolejny prawdopodobnie w Pekinie.

Krystyna Wilkoszewska

Obrady Sekcji Estetyki w ramach VII Polskiego Zjazdu Filozoficznego w Szczecinie, 14–18.09.04.

W dniach 14-18.09.04 odbył się w Szczecinie VII Polski Zjazd Filozoficzny. Referaty wygłaszane były w ramach obrad dwudziestu sekcji. Sekcji Estetyki przewodniczyli prof. dr hab. Bohdan Dziemidok (UG) oraz prof. dr hab. Iwona Lorenc (UW). Podczas obrad sekcji wygłoszonych zostało sześć referatów, które były przedmiotem dyskusji.

Tematem wystąpienia Franciszka Chmielowskiego (UJ) pt. „Sztuka i doświadczenie” było zagadnienie przemian, jakie dokonały się w sztuce współczesnej oraz ich związku z postulowanym przez niektórych myślicieli postmodernistycznych prymatem artystycznego „eksperymentowania”.

Marta Śliwa (UWM w Olsztynie) wygłosiła odczyt na temat: „Teoria piękna Francisca Hutchesona i jej znaczenie w rozwoju estetyki klasycznej”, zwracając uwagę na pionierską ideę odróżnienia zmysłu piękna i wydzielenia całkowicie odrębnej sfery doświadczenia estetycznego.

Punktem wyjścia wystąpienia Mirosława Żelaznego (UMK) stała się 200-setna rocznica śmierci Kanta. Autor postanowił na nowo rozpatrzyć fenomen aktualności myśli królewieckiego filozofa. Przedstawiona argumentacja była o tyle ciekawa, iż odwoływała się z jednej strony do wniosków współczesnych eksperymentalnych nauk szczegółowych, jak na przykład psychologicznych badań nad terapeutycznymi właściwościami dźwięków, czy barw, z drugiej strony natomiast referent starał się pokazać obecność identycznych wręcz rozwiązań w „Krytyce władzy sądu” oraz we wczesnej rozprawie „Rozważania o uczuciu piękna i wzniosłości”. Psychologiczna interpretacja dzieła Kanta miała na celu pokazanie, że do jego wniosków nawiązujemy, świadomie lub nie, w życiu codziennym, w szeroko rozumianej sferze *aisthesis*, która nie zna podziału na sztukę wysoką oraz sztukę masową.

Po przerwie głos zabrał Piotr Schollenberger (UW), który w swym referacie „Refleksja nad doświadczeniem estetycznym a doświadczenie refleksji” zajął się problemem dyskursywnych uwarunkowań fenomenu doświadczenia estetycznego w tradycji współczesnej fenomenologii francuskiej (Mikel Dufrenne i Maurice Merleau-Ponty).

Kolejne wystąpienie dotyczyło filozofii muzyki oraz pytania o to, w jaki sposób uzasadnić można metaforyczny sposób opisu dzieła muzycznego. Małgorzata A. Szyszkowska (UW) wygłosiła referat „Metafora w interpretacji dzieła muzycznego: wokół koncepcji Rogera Scrutona”, w którym podjęła wysiłek zarysowania możliwych rozwiązań przedstawionej powyżej kwestii.

W końcowej części posiedzenia sekcji głos zabrała, prowadząca spotkanie, Iwona Lorenc (UW). W wystąpieniu „Filozoficzny wymiar dzisiejszej estetyki” autorka postanowiła przyrzeć się kondycji współczesnej estetyki oraz zmianom, jakie do jej obrazu wprowadza współczesna rzeczywistość. Problematyzując relację pomiędzy filozofią sztuki a estetyką oraz pytając o ich miejsce w dzisiejszej kulturze, referentka starała się sporządzić ogólny protokół punktów wspólnych i rozbieżności, kładąc jednocześnie nacisk na ciągle otwarty i dynamiczny charakter tej relacji. Pytanie o ulegające obecnie ciągłej przemianie granice pomiędzy filozofią a tradycyjnie pojmowaną estetyką jest również pytaniem o granice kompetencji tego, kto o sztuce stara się mówić.

Właśnie w kontekście tego ostatniego zagadnienia moglibyśmy się pokusić o próbę podsumowania obrad sekcji. Na tle pozostałych obrad, Sekcja Estetyki nie odznaczała się znaczącą ilością referatów. Dała się natomiast zauważyć obecność

problematyki estetycznej w referatach członków innych sekcji. Czym to tłumaczyć? Czy faktycznie mamy do czynienia z rozmyciem kompetencji, a pytanie o to, co należy do dziedziny estetyki, może stać się dogodnym punktem wyjścia dla wielu różnych ujęć filozoficznych? Czy przesunięcie lub zatarcie przedmiotowych granic może faktycznie stanąć na przeszkodzie możliwości wypracowania wspólnego języka pojęciowego współczesnej estetyki, który by stanowił nie tyle sztuczną nić porozumienia, lecz podstawę konstruktywnej dyskusji na temat jej obecnej sytuacji? Miejmy nadzieję, że obrady sekcji estetyki na następnym Zjeździe jakoś na te pytania odpowiedzą.

Piotr Schollenberger

1. W dn. 31.05-2.06.04 odbyła się w Przegorzalach pod Krakowem XXXI Ogólnopolska Konferencja *Estetyka wirtualności*. Konferencja została zorganizowana przez Zakład Estetyki Instytutu Filozofii UJ. Głównym tematem konferencji było przybliżenie pojęcia wirtualności, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień filozofii i estetyki. Ponieważ tematyka wirtualności dotyczy szybko postępujących zmian, zachodzących zarówno na szerszej arenie społeczno kulturowej, jak i w samej sztuce współczesnej, z uwzględnieniem powstawania nowych kanałów informacji i nowych sposobów funkcjonowania ludzi w świecie, konferencja przybrała charakter interdyscyplinarny. Wygłoszono 38 referatów, które ujawniły pojawianie się pojęcia wirtualności w różnych dyscyplinach, skupiając na sobie uwagę estetyków, artystów, kulturoznawców, filmoznawców, medioznawców, antropologów i informatyków.

2. Konferencja *The Value of Aesthetic Experience*, 11.06.04, University of London. Opublikowany pięć lat temu w „Journal of Aesthetics and Art Criticism” artykuł Richarda Shustermana, noszący prowokacyjny tytuł „The End of Aesthetic Experience”, wywołał w środowisku anglosaskich estetyków dyskusję nad pytaniem o (nie-)obecność pojęcia „doświadczenia estetycznego” w dzisiejszym dyskursie filozoficznym oraz zakresem jego stosowalności w odniesieniu do współczesnej, „po-Duchampowskiej” sztuki. Zorganizowana przez doktorantkę z University of London – Adele Tomlin, konferencja została zainspirowana kwestiami podniesionymi przez artykuł Shustermana i skierowana była do młodych badaczy (studentów i doktorantów). Główne referaty zgodzili się wygłosić: sam Richard Shusterman (Temple University, USA) oraz dr Paul Davies (Sussex University, UK), brytyjski specjalista od współczesnej filozofii kontynentalnej. Konferencję wspomagało British Society of Aesthetics oraz Analysis Trust.

Otwierający referat Paula Daviesa „On Beautiful Art” poświęcony był wzajemnej zależności pojęcia pięknego dzieła sztuki oraz piękna natury w estetyce Kanta. Julie Kuhlken, doktorantka z Middlesex University, wygłosiła referat pod tytułem „Exclusively for Everyone”, dotyczący problemu egalitarności, powszechnej dostępności tego, co doświadczane estetycznie przy jednoczesnej konieczności sformułowania warunków bycia doświadczeniem estetycznym. Następny odczyt wygłoszony został przez Patrycję Kaszyńską (Oxford University) i dotyczył problemu aktualności estetyki Kantowskiej oraz kładzionego w niej nacisku na autonomię tego, co estetyczne w kontekście społecznym. Allison Mitchell (Warwick University) przedstawiła koncepcję amerykańskiej filozofki Marthy Nussbaum, w oparciu o którą starała się odpowiedzieć na pytanie o to, w jaki sposób możemy się uczyć, a przede wszystkim moralnie postępować dzięki fikcji literackiej. Wystąpienia doktorantów zamknął głos Christiana Denкера (Paris 1 Sorbonne) dotyczący związków pomiędzy estetyczną kontemplacją natury a etycznym postępowaniem w myśli Martina Seela.

Część prezentowanych referatów zainteresowani mogą odnaleźć pod adresem internetowym: <http://www.british-aesthetics.org/DesktopDefault.aspx?tabindex=7&tabid=78>

3. W dn. 24-27.06.04 we Wrocławiu odbyła się międzynarodowa konferencja *Od fenomenologii do dekonstrukcji* zorganizowana przez Dolnośląską Szkołę Wyższą Edukacji TWP, Brytyjską Akademię Nauk i Polską Akademię Nauk, gdzie prof. Eva Ziarek (Buffalo University) wygłosiła wykład pt. „Redemption of Semblance in Adorno’s Aesthetics and Feminist Theory” („Odkupienie przez pozór w estetyce Adorno i teorii feministycznej”).

4. W dn. 25-26.10.04 w katowickiej ASP odbyła się konferencja naukowa *Środowisko sztuki: obraz, słowo, teoria*. Prof. Tadeusz Sławek (UŚ) prowadził część poświęconą związkowi obrazu i słowa. Zaprezentowano m.in. następujące referaty: prof. Kazimierz Cieślak (ASP Katowice) „Obraz malarski”, dr Violetta Sajkiewicz (UŚ) „Powtórzenie? Obrazy obrazów we współczesnym malarstwie polskim”, dr Roman Nieczyporowski (ASP Gdańsk) „Konieczność słowa. Komentarz w sztuce ostatnich lat”. Prof. Andrzej Gwóźdź (UŚ) wystąpieniem „Design w kulturze” otworzył część poświęconą obrazom medialnym, w której referaty wygłosili: prof. Antoni Porczak (ASP Kraków i ASP Katowice) „Adresat autorem”, dr Piotr Zawojski (UŚ) „Wewnątrz obrazów. Immersja zamiast iluzji”, mgr Ewa Wójtowicz (ASP Poznań) „Internet, nowe medium i nowe środowisko sztuki?”.

W trzeciej części prowadzonej przez prof. Grzegorza Dziamskiego (ASP Poznań) zaprezentowano m.in. następujące referaty: dr Irma Kozina (UŚ) „O potrzebie historii sztuki”, prof. Wiesław Gdowicz (ASP Katowice) „Czy filozof boi się obrazu czyli o strukturze obrazu”, dr Anna Markowska (UŚ-Cieszyn) „Kontekst jako źródło znaczeń dzieła”.

PUBLIKACJE

Wydane:

1. *Estetyka Aborygenów. Antologia*, red. M. Bakke, seria: Estetyki Świata, Universitas, Kraków 2004.
2. Gwóźdź A., *Technologie widzenia, czyli media w poszukiwaniu autora: Wim Wenders*, Universitas, Kraków 2004.
3. *Kultura w czasach globalizacji*, red. M. Jacyno, A. Jawłowska, M. Kempny, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004.
4. Michałowska M., *Od kamery obskury do współczesnej fotografii*, Rabid, Kraków 2004.
5. Sztabiński G., *Dlaczego geometria? Problemy współczesnej sztuki geometrycznej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004.
6. *Sztuka współczesna i jej filozoficzne komentarze*, red. T. Kostyrko, G. Dziamski, J. Zydorowicz, Zakład Poligraficzno-Wydawniczy M-Druk, Poznań 2004.

7. Tątkiewicz W., *Wybór pism estetycznych*, red. i wpraw. A. Kuczyńska, seria: Klasycy Estetyki Polskiej, Universitas, Kraków 2004.
8. Chwistek L., *Wybór pism estetycznych*, red. i wpraw. T. Kostyrko, seria: Klasycy Estetyki Polskiej, Universitas, Kraków 2004.
9. Ossowski S., *Wybór pism estetycznych*, red. i wpraw. B. Dziemidok, seria: Klasycy Estetyki Polskiej, Universitas, Kraków 2004.
10. Wallis M., *Wybór pism estetycznych*, red. i wpraw. T. Pękala, seria: Klasycy Estetyki Polskiej, Universitas, Kraków 2004.

Wkrótce:

1. *Antologia sztuki Andów i zachodniej Amazonii*, red. K. Zajda, seria: Estetyki Świata, Universitas, Kraków.
2. *Estetyka transkulturowa*, red. K. Wilkoszewska, Universitas, Kraków.
3. Jakubowska A., *Na marginesach lustra. Ciało kobiece w pracach polskich artystek*, Universitas, Kraków.
4. *Muzeum sztuki. Antologia*, red. M. Popczyk, Universitas, Kraków.
5. Rewers E., *Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*, Universitas, Kraków.
6. Shusterman R., *Filozofia praktyki, praktyka filozofii (Practicing Philosophy)*, tłum. A. Mitek, Universitas, Kraków.

DOKTORATY, HABILITACJE I PROFESURY

1. 6.07.04 – publiczna obrona pracy doktorskiej mgr Agnieszki Gralińskiej-Toberek (Katedra Estetyki IF UŁ), zatytułowanej *Świadomość ikonograficzna a nowoczesna praktyka artystyczna i refleksja nad sztuką*. Promotor prof. dr hab. G. Sztabiński.
2. 25.10.04 – uzyskanie stopnia doktora habilitowanego przez dr Andrzeja Nowaka (Zakład Filozofii Kultury IF UJ), temat pracy: *Świat człowieka. Znak, wartość, sztuka*.

W przygotowaniu:

1. Mgr Dorota Frąckiewicz (Instytut Kulturoznawstwa UW) *Kategoria 'doświadczenie estetyczne' w estetyce pragmatycznej Johna Deweya i Richarda Shustermana*. Promotor prof. dr hab. Leszek Koczanowicz.

STAŻE, STYPENDIA, WYJAZDY ZAGRANICZNE

1. Mgr Anna Niderhaus (Zakład Estetyki IF UW) – półtoraroczne stypendium rządu japońskiego w Uniwersytecie w Tokio.

WYKŁADY, DYSKUSJE I PROMOCJE

1. Dn. 28.04.04 mgr Dorota Frąckiewicz (UWr) wygłosiła odczyt „Sztuka i życie. Teoria estetyczna Richarda Shustermana” dla Koła Naukowego Studentów Filozofii UWr.
2. Dn. 27.05.04 w ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie z inicjatywy prof. Teresy Pękali (UMCS) zorganizowano spotkanie lubelskich członków PTE oraz zaproszonych gości: prof. Stefana Symotiuka (UMCS), dr Andrzeja Kapusty (UMCS), członków teatralnej grupy „Eventual”, dyrektora ośrodka Tomasza Pietrasiewicza oraz innych pracowników, doktorantów i studentów. Spotkanie miało charakter informacyjny a zarazem naukowy. Po dokonanej przez prof. T. Pękali prezentacji historii powstania PTE, a także wyjaśnieniu jego struktury, celów oraz serii wydawniczych, odbyła się dyskusja poświęcona książce Josepha Margolisa *Czym, w gruncie rzeczy, jest dzieło sztuki?* (Universitas, Kraków 2004). Dyskusja była zorganizowana w postaci panelu, podczas którego przedstawiono referaty: mgr Moniki Pytlarz (UMCS), mgr Moniki Szymczyk (UMCS), mgr Urszuli Gorzelak (UMCS), mgr Olgi Klymenko (UMCS) oraz prof. T. Pękali (na temat spornych punktów wykładów Margolisa). W ogólnej debacie swoje stanowiska zaprezentowali: dr A. Tyszczyk (o niejawnym esencjalizmie Margolisa), prof. S. Symotiuk (o aporiach współczesnej teorii i filozofii sztuki a nawet jej bezużyteczności), prof. J. Mizińska (UMCS) (broniła manicznej koncepcji sztuki), Patrycja Bielak z teatru „Eventual” (o zasadności koncepcji realizmu kulturowego Margolisa). Podczas dyskusji nawiązano do symboliki bramy jako miejsca przejścia, porównując tę przestrzenną metaforę do zmieniających się paradygmatów interpretacyjnych w sztuce.
3. Dn. 26.06.04 w budynku Politechniki Śląskiej w Katowicach odbyło się zebranie Sekcji Architektury PAN, na której referat „Krajobraz miejski Katowic w ujęciu estetyki środowiskowej” wygłosił prof. dr hab., architekt Andrzej Niezabitowski (Politechnika Śląska). Prof. Niezabitowski przedstawił założenia i problemy estetyki ekologicznej i środowiskowej oparte na osiągnięciach twórców estetyki amerykańskiej, ilustrując je wybranymi przykładami architektury z obszaru Katowic.
4. Dn. 18.09.04 w ramach VIII Festiwalu Nauki ASP we Wrocławiu zorganizowała panel po tytule: „Czy sztuce XX wieku potrzebne jest piękno?”. Udział w nim wzięli: prof. Zbigniew Makarewicz (ASP Wrocław), mgr Andrzej Kostolowski (ASP Wrocław), mgr Jacek Rogucki (ASP Wrocław).
5. Dn. 16.10.04 mgr Beata Rymkiewicz (ASP Poznań) w Muzeum Narodowym w Poznaniu wygłosiła wykład „Inspiracje «Piekłem» Dantego w sztuce”.
6. Dn. 17.10.04 Rafał Lubowski w ASP w Poznaniu wygłosił referat „Kategoria przywłaszczenia a poszukiwania sztuki współczesnej”.
7. Dn. 18.10.04 w Galerii Miejskiej Arsenał w Poznaniu prof. Ewa Rewers (UAM) i dr Andrzej Bator (UAM) promowali książkę Marianny Michałowskiej *Od kamery obskury do współczesnej fotografii* (Rabid, Kraków 2004).
8. Dn. 20.10.04 w Café Philo (Kraków) odbyła się dyskusja „Wojna poezji z filozofią”, do której wprowadzenie wygłosili dr Paweł Kłoczowski (UJ) i Adam Zagajewski.

WAŻNIEJSZE WYDARZENIA ARTYSTYCZNE

1. *Tamara de Łempicka. Art Déco Icon*, Royal Academy of Arts, Londyn 15.05-30.08.04.

W londyńskiej Royal Academy of Arts zakończyła się niedawno wystawa *Tamara de Łempicka. Ikona Art Déco*. Jesienią ekspozycja, obejmująca blisko sześćdziesiąt obrazów w większości znajdujących się w rękach prywatnych kolekcjonerów, trafiła do Wiednia do galerii sztuki współczesnej Kunstforum (można ją tam oglądać od 16.09.04 do 2.01.05).

Zgromadzony w czterech salach dorobek artystki stanowił reprezentatywną próbkę jej twórczości. Obrazy ukazano w układzie chronologicznym, na który w tym wypadku automatycznie nakładał się klucz tematyczny. Pierwszą część ekspozycji wypełniały wczesne prace, umieszczone pod wspólnym szyldem: *W poszukiwaniu nowego ideału*. W sali drugiej i trzeciej można było prześledzić *Drogę do sławy*, a potem szczytowe osiągnięcia artystki z lat 20. i 30.

Czwarta część ekspozycji *Nowe tematy. Przewartościowanie* objęła prace powstałe pod koniec lat 30. i w latach 40., kiedy malarka, próbując pokonać impas twórczy, zaczęła poszukiwać nowych podniet w nieeksplorowanych dotąd obszarach i próbowała się zmierzyć z problematyką religijną i społeczną.

Kuratorom wystawy nie sprawiło specjalnych trudności udowodnienie, że artystka stanowi adekwatny symbol czasów, w których żyła i w których rozkwitała jej twórczość. Właśnie ten fakt wysuwał się na pierwszy plan w katalogu towarzyszącym ekspozycji oraz w odbywających się przy jej okazji projekcjach i odczytach. Wśród tych ostatnich na uwagę zasługują wykłady Pauli Birnbaum z Uniwersytetu w San Francisco „Tamara de Łempicka. Autoportret nowoczesnej kobiety-artystki” oraz Tağa Gronberga, szefa Zakładu Sztuki, Filmu i Mediów Wizualnych z Birkbeck College, „Tamara de Łempicka przed obiektywem”, ukazujący, jak wielką rolę w ugruntowaniu popularności Łempickiej odegrały publikowane w prasie, specjalnie aranżowane i w każdym calu przemyślane zdjęcia wykonane przez czołowych fotografów tamtego okresu.

Bardzo spójna sztuka Łempickiej z lat 20. i 30. dobrze broni się poza salami wystawowymi. Jej obrazy powielane są w kalendarzach i notesach, funkcjonujące jako nadruki na T-shirtach, desenie na bieliźnie czy przedmiotach codziennego użytku (bardzo wiele tego typu gadżetów można było nabyć podczas wystawy) nie tracą nic ze swojego przewrotnego uroku. Nic dziwnego, że jej twórczość spotyka się obecnie z coraz większym zainteresowaniem i jest na nowo odkrywana nie tylko przez feministki, ale i przez publiczność znajdującą upodobanie w braniu świata nie-na-serio, teatralnych gestach i ironicznym dystansie.

Magdalena Lachman – UŁ

2. *Panoptikum*, Galeria Entropia, ul. Rzeźnicza 4, Wrocław, 26-27.06.04.

Galeria Entropia działa od 1988 prezentując sztukę współczesną we wszelkich rodzajach. W wieczór i noc z 26 na 27.06.04 odbył się tam pokaz filmów po nazwą *Panoptikum*. Ideą przeglądu było ukazanie obrazu miasta i jego mieszkańców zarejestrowanego przez filmowców-amatorów. Znalazły się tam filmy przedstawiające Wrocław w latach 50., a także najnowsze zapisy. Autorzy pokazu kompletując materiały, nie stawiali żadnych ograniczeń. Określili formułę tego przeglądu jako otwartą na wszelkiego rodzaju obrazy filmowe – zarówno jeśli chodzi o ich formę, stylistykę, konwencję, czy format w jakim zostały zrealizowane. Tak więc obok materiałów czysto dokumentalnych pokazali również filmy mające ambicje artystyczne, amatorskie rejestracje rodzinne oraz dokumentacje akcji artystycznych w przestrzeni publicznej.

Panoptikum to zbiór osobliwości, a w tym wypadku to nazwa zbioru emocji, jakie niesie ze sobą każdy film.

W trakcie przeglądu można było zobaczyć: **filmy dokumentalne** – materiały 16 mm z Wrocławia lat 50-60. zrealizowane przez Włodzimierza Kałdowskiego, fragmenty dokumentów Ireneusza Olszewskiego, Janusza Bizunowicza, Mirosława Kocha, Henryka Jurkiewicza; **kino niezależne** – kultowy film *KTP* zespołu Torpeda z 1984, filmy Wojtka Wójcika z przełomu lat 70-80., *Nie mam czasu na tracenie czasu* Błażeja Dzieduszyckiego i Artura Szczepaniaka z 1998; **sztukę w przestrzeni miejskiej** – dokumentacje: *Malowanie Świdnickiej* [1990] Tomka Stępnia, *Spadochrony* [1991] Mariusza Jodko.

Wygląda na to, że przegląd ten będzie miał kontynuację, bo jak zapewniają autorzy: Alicja i Mariusz Jodkowie, ich *Panoptikum* czeka na nowe eksponaty.

Dorota Frąckiewicz

3. László Lakner *Prace konceptualne. W hołdzie Celanowi*, Zachęta, Narodowa Galeria Sztuki, 20.07-5.09.04. Kurator: János Brendel. Wystawa zorganizowana we współpracy z Węgierskim Instytutem Kultury w Warszawie.

Prezentacja prac węgierskiego artysty jest jedną z rzadkich okazji poznania dorobku, klasycznej już, awangardy Europy środkowo-wschodniej. Urodzony w 1936 w Budapeszcie, mieszkający i pracujący od wielu lat w Niemczech jest Lakner twórcą, na którym dobitnie odcisnęła swe piętno sytuacja polityczna naszego regionu Europy. Dlatego też tematem większości prezentowanych na wystawie prac, jest historia, w szczególności ta najnowsza, która daje się poznać poprzez losy swych ofiar.

Sztuka Laknera jest sztuką konceptualną – artysta poszukuje nowych środków wyrazu, które by sprostały podejmowanym przez niego pytaniom o tożsamość sztuki oraz tożsamość artysty, o granice przynależności tego ostatniego do kontekstu historyczno-politycznego, o związek obrazu i słowa. Dobrym przykładem są tu pokazywane na wystawie „książki-objekty”. Fascynacja artysty książką, jako przedmiotem a jednocześnie wyrazem pewnej idei bierze swój początek od egzemplarza zadedykowanego przez Lukácsa, następnie związanego i zawieszono „niczym relikwia” w pracowni. Od tego czasu Lakner tworzy różnorodne przedmioty, których podstawą staje się zamknięta, nie dająca się otworzyć książka. Są to na przykład, stworzone z książek lub ich modeli książki-topory, książki-łopaty, czy książki-krzyże. W kontakcie z tymi dziełami szczególnie dobitnie daje o sobie znać polisemia, uprawianej przez węgierskiego artystę, sztuki. Czymże, bowiem jest książka-topór? Jest jednocześnie metaforą panującej ideologii, zwalczającej wszelką niezależną myśl, jak i symbolem oporu tej myśli, wkopana w ziemię może natomiast odnosić się do pojednania.

Związek książki i dzieła sztuki, słowa oraz obrazu daje o sobie szczególnie znać w cyklu prac poświęconych pamięci Paula Celana. Fragmenty wierszy niemieckiego poety pojawiają się na płótnach w nieprzewidzianych konfiguracjach i to one porządkują ich przestrzeń, wpływając nie tylko na kompozycję, lecz także na użyte w niej kolory. Dzieje się tak na przykład w cyklu *Celan (Schwarze Milch)*, gdzie charakter obrazu określa nie tylko tytułowa „czerń”, lecz także tematyka, przywołanego przezeń,

wiersza – wstrząsającego świadectwa Holokaustu. W tym kontekście inny cykl, zatytułowany *Mowa nad grobem*, potwierdza spójność obranej przez artystę metody interferencji słowa i obrazu. Nawiązując do najstarszego zabytku węgierskiego piśmiennictwa – XII-wiecznej „Mowy nad grobem”, podejmuje Lakner próbę wyrażenia w sztuce nieprzedstawiającej egzystencjalnego doświadczenia śmierci, cierpienia i opuszczenia. Ten sam motyw odnajdujemy w pracach poświęconych węgierskiemu poecie Mikłósowi Radnótiemu, rozstrzelanemu przez nazistów, oraz w prezentowanym filmie *Hamlet – hommage a György Lőrinczy*.

Twórczość Laknera stanowi z jednej strony przykład, charakterystycznych dla współczesnej awangardy, poszukiwań języka wyrazu, w oparciu o cały arsenał zastanych rozwiązań formalnych (jak pisze János Brendel: „jego sztuka jest wizualną encyklopedią metamorfoz artystycznych stulecia”), z drugiej strony jej zakorzenienie w tak uniwersalnej problematyce jak śmierć, cierpienie i pamięć o tych, co odeszli, nadaje jej czysto konceptualnemu wymiarowi rys egzystencjalny. Odniesienie artystycznych idei do historii, zarówno tej najbliższej, jak i odległej sprawia, że stają się one czymś więcej aniżeli tylko czysto formalną grą.

Piotr Schollenberger

4. *Miejsca – Zapisy*, wystawa z kolekcji Muzeum Sztuki w Łodzi w 60. Rocznicę Zagłady Getta Łódzkiego, 24.08–19.09.04. Kuratorzy: Krzysztof Jurecki, Zenobia Karnicka, Janina Ładnowska; współpraca: Alicja Legucka, Andrzej Miastkowski, Piotr Tomczyk.

Główna idea okolicznościowej ekspozycji w Muzeum Sztuki w Łodzi koncentrowała się na ukazaniu powiązań między sztuką a doświadczeniami granicznymi. Wystawa była dedykowana artystom: „tym, którzy przeżyli, którzy zginęli, a także tym, których dzieła ‘nie przeżyły’”. Na pierwszą część ekspozycji złożyły się zdjęcia Jerzego Benedykta Dorysa przedstawiające przedwojenny polsko-żydowski Kazimierz nad Wisłą oraz Stefana Kiełszni ukazującego żydowskie dzielnice Lublina z lat 30., a także Julii Pirotte, lewicującej artystki żydowskiego pochodzenia, związanej z Polską, Francją i Belgią (jej prace można było oglądać w 1994 w belgijskim Musée de la Photographie w Charleroi, a w 2002 na Biennale Fotografii w Legie), której w latach 40. udało się wykonać fotograficzny reportaż z getta w Marsylii. Ściany drugiej sali wypełniły *Zapisy*, powiększone wyciągi z rejestru dzieł sztuki sporządzonego przez hitlerowców po wkroczeniu do Łodzi. W spisie inwentarzowym, obejmującym prace przejęte i zagrabione zaraz po wybuchu wojny, figurowało wiele obrazów artystów żydowskich. Opatrzono je specjalnymi kwalifikatorami i uznano za bezwartościowe, przeznaczając do zniszczenia albo do eksponowania na specjalnych wystawach „sztuki zdegenerowanej”. Do nielicznych prac, którym udało się uniknąć unicestwienia, należy obraz Jankiela Adlera *Der Geiger (Skrzypek)*, znajdujący się obecnie w zbiorach Muzeum Sztuki. Łaskawie los obszedł się również ze szkicami Juliana Lewina, zdolnego ucznia i propagatora idei Władysława Strzemińskiego. Artysta zmarł w warszawskim getcie w 1942. Jego osiem *Rysunków unistycznych* z 1938 wzbogacało tę część ekspozycji.

Warto wspomnieć, że tegorocznym obchodom 60. rocznicy likwidacji Litzmannstadt Getto towarzyszyły również inne przedsięwzięcia o artystycznym lub paraartystycznym charakterze. W Muzeum Historii Miasta Łodzi można było oglądać wystawę *Wybitni artyści żydowscy z kolekcji Davida Malka i Fundacji Signum* (29.08.–19.09.04). Wśród zgromadzonych prac, opisanych w okolicznościowym katalogu, znalazły się m. in. obrazy Jankiela Adlera, Henryka Epsteina, Jonasza Sterna, Mojżesza Kislinga, Marca Chagalla (np. *Niebo zakochanych*), Josepha Kapelyana (cykl *Pieśń nad pieśniami*), a także grafika Brunona Schulza (*Zuzanna przy toalecie*). Ponadto w holu muzealnym zaprezentowano międzynarodową kolekcję *Milestones for Peace (Kamienie dla pokoju)*.

Z kolei na Starym Rynku pojawiła się aranżacja plastyczna *Nieobecni* przygotowana przez Milenę Romanowską pod patronatem łódzkiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej (26.08.–10.09.04). Na instalację złożyły się fotografie zachowane z łódzkiego getta. Zostały one powiększone do takich rozmiarów, że widniejące na nich sylwetki ludzkie osiągnęły naturalną wielkość. Zdjęcia umieszczono na sześcianach, co nadało kompozycji przestrzenny charakter. Zwiedzający, przechodząc między bryłami, mogli poczuć niemal fizyczną obecność osób unieruchomionych w stop-klatkach. W dniu otwarcia instalacji uzupełniała ją trójekranowa prezentacja multimedialna Piotra Piluka *Ulice getta*. Archiwalne zdjęcia z czasów wojny zostały w niej skonfrontowane z oswojonymi widokami współczesnego łódzkiego pejzażu. Fotografie miały w tym wypadku również walor pozadokumentacyjny. Analogiczną wymowę zyskują również inne łódzkie wystawy fotograficzne – na przykład *Zraniona pamięć* Włodzimierza Małka na Cmentarzu Żydowskim czy *Chasydzy z Lelowa* Leszka Filichowskiego w kawiarni „Pożegnanie z Afryką”. Dała tu o sobie znać siła oddziaływania fotografii, która jest medium nie tylko nadającym się do mimetycznego odwzorowania rzeczywistości, ale ma także zdolność – często nawet przez samą zmianę kontekstu – ewokowania Niewyrażalnego.

Magdalena Lachman

5. X Międzynarodowe Biennale Architektury, Kraków, 15–24.10.04.

W październiku, w Krakowie, nastąpił zmasowany atak architektury prezentowanej w miejscach dedykowanych sztuce, w postaci wydarzeń o charakterze artystycznym. Atakowi projektów, wystaw i budynków towarzyszyła refleksja, formułowana przez prelegentów, zaproszonych wykładowców, uczestników panelowych dyskusji, warsztatów i seminariów. Nierzadko przybierała ona formę i refleksji estetycznej.

Przyznano nagrody *Projekt Roku* i *Realizacja Roku* – nadesłane prace prezentowane były w Galerii Stowarzyszenia Architektów Polskich przy pl. Szczepańskim 6. W hallu Urzędu Miasta Krakowa przy pl. Wszystkich Świętych, prezentowana była wystawa *Architektura Krakowa około roku 2000*. Na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej odbyły się kolejne Ogólnopolskie Spotkania Studentów Architektury OSSA'2004 pt. *Przedmieścia [w] centrum*, a w ich ramach warsztaty projektowe, wykłady i sesje terenowe. Tam też prezentowane były prace studenckie, w ramach

konkursu na krakowską *Mediatekę*. Plon *Warsztatów Młodej Architektury*, dotyczących pomysłów na rozbudowę Muzeum Lotnictwa w Krakowie, prezentowany był w hotelu *Amadeus* przy ul. Mikołajskiej 20.

Głównym wydarzeniem były – zorganizowane przez krakowski oddział Stowarzyszenia Architektów Polskich – konkurs, wręczenie nagród i wystawa wszystkich nadesłanych prac X Międzynarodowego Biennale Architektury pt. *Architektura, sztuka przyszłości* (Bunkier Sztuki, pl. Szczepański 3a). Tematy konkursowe dotyczyły dwóch miejsc, prowokując do sformułowania plastycznego ekwiwalentu relacji między sztuką współczesną i wszystkimi zmiennymi jakie się z nią wiążą z jednej strony, a zabytkowym centrum miasta, stawiającym silny opór jakiegokolwiek innowacji – z drugiej. Te miejsca i tematy to: a) koncepcja *Muzeum Tadeusza Kantora*, przy pl. Szczepańskim (64 prace) oraz b) *Most-galeria sztuki* na Wiśle (47 prac).

Biennale obejmowało jeszcze dwie „konkurencje”: konkurs posterów *Sztuka w mieście* (10 prac) i konkurs fotografii architektury (kilkadziesiąt prac kilkunastu autorów). Wystawom konkursowym towarzyszyły również dodatkowe, skromniejsze prezentacje: wybrane prace niemieckiego architekta Raimunda Feina z lat 1981-2004; ostatnie osiągnięcia norweskiego zespołu *Snohetta* (m.in. zrealizowany w 2002 gmach Biblioteki Aleksandryjskiej w Kairze, prezentowany już w Krakowie w listopadzie ubiegłego roku, na specjalnej wystawie w *Arsenale* Muzeum Czartoryskich) oraz mosty autorstwa Cezarego Bednarskiego, polskiego architekta pracującego w Londynie (prezentacje w Bunkrze Sztuki).

Z kolei w budynku Wydziału Architektury Politechniki przy ul. Kanoniczej 1 wystawiano prace innego norweskiego biura *Pride Architects AS*; w Galerii Politechniki *Kotłownia* (ul. Warszawska 24) – *Epizody*, rysunki architektoniczne Marka Nester-Piotrowskiego, zmarłego niedawno polskiego architekta pracującego w Mediolanie. Muzeum Narodowe w Sukiennicach gościło wystawę *Słowacka architektura okresu międzywojennego*, a Muzeum Archeologiczne przy ul. Senackiej 3 – wystawę *Architektura Bolíwii*.

Podtrzymywaniu pamięci o tym święcie architektury i ewentualnej rekonstrukcji towarzyszącej mu atmosfery sprzyjać może katalog – *X Międzynarodowe Biennale Architektury/International Biennale of Architecture. Architektura sztuka przyszłości/Architecture Art of the Future*, Lucyna Kępa, Piotr Gajewski, Maciej Skaza (red.) – zawierający kolorowe reprodukcje prac konkursowych oraz wstępy i wprowadzenia.

Piotr Winkowski

6. *Alfabet*, Wystawa poezji wizualnej i dźwiękowej, Galeria AT ASP, Poznań, 25.10–5.11.04.

Wystawa zatytułowana *alfabet* została pomyślana jako kolejna (piąta) edycja prezentacji z cyklu *Książka i co dalej*, której inauguracja odbyła się w 1990. Tematem zainteresowania tegorocznej wystawy była poezja konkretna, wizualna oraz dźwiękowa, a także inne, posługujące się różnorodnymi mediami, prace stworzone z inspiracji alfabetem. Organizatorom udało się zgromadzić prace uznanych artystów z siedmiu krajów. Swoje prace zaprezentowali zarówno prekursorzy niekonwencjonalnego podejścia do poezji: Emmett Williams (poezja konkretna) oraz Bernard Heidsieck (poezja dźwiękowa), artyści tzw. średniej generacji, dla których materia słowa jest ważnym elementem poszukiwań artystycznych: Joanna Adamczewska, Ann Noel, Jarosław Kozłowski, Sef Peeters, Jurgen O. Olbrich, Robert Szczerbowski oraz Tomasz Wilmański, także artyści młodego pokolenia: Małgorzata Gryglicka, Joanna Hoffmann, Artur Klinau i Adam Witkowski.

Litery alfabetu przybierają na wystawie różną formę. Niekoniecznie muszą to być słowa. Ważne jest także jak wyglądają, brzmią oraz w co mogą się zamienić. Te wyglądy, brzmienia, transformacje uczulają na ontologię pojedynczej litery. Jeżeli zaś mimo to występują w roli słów, pokazują (zarówno wizualnie, jak i audialnie) swoją znaczeniową niejednorodność. Prace te przypominają także, że litery i słowa odbierane będą inaczej, w zależności od medium, za pośrednictwem którego są przekazywane. Ta sama litera bądź słowo odbite w matrycy drukarskiej, na glinianej tabliczce, wydrukowane na papierze, pojawiające się na ekranie komputerowego monitora, wypowiedziane i zarejestrowane na nośnikach dźwięku traci swą tożsamość i uwrażliwia na różnorodność sfery *aisthesis*.

Wystawę dopełnia cenny katalog wzbogacony o nagrania fragmentów poezji dźwiękowej, a także teksty teoretyczne z zakresu poezji konkretnej i dźwiękowej.

Tomasz Misiak

INFORMACJE ZARZĄDU

- W dniu 31.05.04 odbyło się statutowe zebranie Zarządu, poświęcone bieżącej działalności PTE i formalnemu zamknięciu roku 2003.
- W dniu 31.05.04 odbyło się Drugie Walne Zgromadzenie Członków PTE. Podczas spotkania przedstawiono roczne sprawozdanie Zarządu o działalności PTE, sprawozdanie finansowe za rok 2003 oraz raport Komisji Rewizyjnej. Walne Zgromadzenie podjęło uchwały o przyjęciu sprawozdania finansowego za rok 2003 i udzieleniu Zarządowi absolutorium za tenże rok. Walne Zgromadzenie podjęło także uchwałę o podniesieniu składki członkowskiej do 50 zł. rocznie, począwszy od 2005.
- Przypominamy o wpłacaniu składek za rok 2004 (30 zł).
- Informujemy o zmianie numeru naszego konta bankowego,
aktualny numer: PKO BP S.A. I Oddział w Krakowie 92 1020 2892 0000 5702 0116 7816
- Strona internetowa www.iphils.uj.edu.pl/pte oraz adres e-mailowy pte@iphils.uj.edu.pl

OMÓWIENIA, DYSKUSJE, POLEMIKI, LISTY

Estetyka a oddefiniowanie pojęć

Uważam, że jednym z ważnych problemów współczesnej refleksji estetycznej jest oddefiniowanie głównych pojęć. Zagadnienie to wyczuwane było już wcześniej, jednak ujmowano je w kontekście rozważań dotyczących swoistości badań estetycznych i stosowanej w nich terminologii. Jednym z klasycznych tekstów poświęconych temu tematowi, który był wielokrotnie przedrukowywany w różnych antologiach, jest artykuł Morrisa Weitz'a *The Role of Theory in Aesthetics*. Autor jego powołując się na Wittgensteina dowodził, że sformułowanie realnej definicji sztuki jest logicznie niemożliwe, gdyż pojęcie to ma charakter otwarty. Podobna otwartość cechuje jego zdaniem także inne terminy estetyczne. Weitz nie był jednak tym zaniepokojony. Uważał, że pojęcia otwarte wymagają tylko decyzji dotyczącej ich stosowania – tego czy uważamy, że należy rozszerzać albo ograniczać ich zakres. Poza tym, jak pisał, niemożność ścisłego zdefiniowania pojęć nie przeszkadza w porozumiewaniu się.

Refleksje formułowane przez Weitz'a były przede wszystkim reakcją na wielość prób definiowania sztuki, które okazywały się niezadowolające (były zbyt wąskie) w konfrontacji z praktyką artystyczną dawną i nowoczesną. Idee jego otwierały pole dla poszukiwania nowych teorii estetycznych, w których przyjmowano zmienność sztuki i jej zależność od decyzji podejmowanych przez ludzi z nią związanych („świata sztuki”). Jednocześnie – zaczęły pojawiać się koncepcje, w których przy uwzględnieniu zmienności, próbowano stworzyć system obejmujący zauważane modyfikacje. Sądzono, że zmienność nie musi prowadzić do całkowitej płynności, a wymaga tylko stworzenia bardziej złożonych struktur pojęciowych uwzględniających występujące różnice. Polskim przykładem takiej próby pogodzenia historycznej zmienności pojęć i systematyki estetycznej była alternatywna definicja sztuki Władysława Tatarkiewicza. W odniesieniu do pojęcia rzeźby próbę zmierzającą w tym kierunku podjęła Rosalind Krauss korzystając z koncepcji grupy Kleina i Piageta. Starła się za jej pomocą ująć „rozszerzone pole”, w jakim działali w latach 60. i 70. artyści rewolucjonizujący rzeźbę, wyzwalający ją z ograniczeń. Twierdziła, że jej koncepcja pozwala „spojrzeć na historyczny proces z punktu widzenia logicznej struktury”. W późniejszych latach podejmowała analogiczny zabieg w odniesieniu do innych pojęć.

Przedstawione przykłady wskazują, że w badaniach estetycznych od kilkudziesięciu lat próbowano reagować na wielość pojawiających się nowych koncepcji artystycznych. Związane z nimi redefinicje sztuki nie zawsze były formułowane słownie. Często sugerowano je poprzez cechy dzieł. Wnioski z tego wyprowadzali przedstawiciele *conceptual art* przyjmując, jak formułował to Joseph Kosuth, że „sztuka jest definicją sztuki”. Liczą się przy tym głównie nowe propozycje.

Dążenie do redefiniowania sztuki charakteryzowało całą dwudziestowieczną awangardę. Wcześniej problem ten również występował, jednak zmiany były powolniejsze i mniej radykalne. Postmodernizm natomiast cechuje jeszcze większe przyspieszenie oraz indywidualizacja działań. O ile redefinicje proponowane przez przedstawicieli awangardy związane były z aktywnością grupową w ramach kierunków artystycznych oraz uzasadniane w pisanych manifestach, obecnie są one propozycjami jednostkowymi zgłaszanymi zwykle bez szerszych wyjaśnień. Sytuację właściwą dla modernizmu Jean Baudrillard określił jako „orgię”. Był nią „cały wybuchowy ruch nowoczesności” z różnymi rodzajami wyzwolenia (politycznego, seksualnego, kobiet, dzieci, sił produkcyjnych i destrukcyjnych etc.). Teraz, zdaniem francuskiego autora, przyszły czasy „po orgii”, co nie oznacza zaniku zmian, a przeciwnie, ich przyspieszenie, tyle że zachodzą one w próżni, są symulowane, bo właściwie nie ma już od czego wyzwalać się. „Dziś sztuka – pisze Baudrillard – jest do znalezienia wszędzie – w muzeach, w galeriach, ale także w gruzach, na murach, na ulicach, w banalności wszystkiego, co jest sanktyfikowane przez proces sztuki”. Czy w tej sytuacji ma jeszcze sens śledzenie dokonywanych redefinicji sztuki? Czy warto zachodzące zmiany porządkować, próbować sprowadzać do choćby względnie trwałych logicznych struktur? Czy nie lepiej przyjąć, że wielokrotnie dokonywane i wielorakie propozycje redefinicji znoszą swą ważność i dochodzi do oddefiniowania sztuki? Unieważnione zostają wyróżniające ją właściwości. Zatarłe zostają podziały, wszystkie modele uwzględniane są jednocześnie i w związku z tym uzyskują jednakową wartość, co równoznaczne jest z ich unieważnieniem.

Co w tej sytuacji mogą zrobić estetycy? Pytanie to wydaje mi się tym ważniejsze, że analogiczny proces jak w przypadku pojęcia sztuki można dostrzec w odniesieniu do innych pojęć, np. piękna. Być może mój niepokój jest zbędny i trzeba po prostu nauczyć się żyć w sytuacji oddefiniowania pojęć. Biorąc jednak pod uwagę analogię z polityką obawiać się można tendencji fundamentalistycznych. Jak wskazują badacze tego zjawiska społecznego „pokusa fundamentalizmu” pojawia się, gdy rozproszenie znaczeń wywołuje silne uczucie zagubienia. Antidotum stanowi wówczas to, co daje obietnicę pewności. Definicje narzuca się wówczas siłą.

Grzegorz Sztabiński – UE

Z przykrością i żalem informujemy o śmierci

Profesora Stefana Morawskiego

zmarłego 2 grudnia 2004 w Warszawie

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Estetycznego

Redakcja: Michał Ostrowicki, Lilianna Bieszczad

Członkowie korespondencji: Monika Bokinić (Gdańsk), Małgorzata Cymorek (Katowice), Dorota Frąckiewicz (Wrocław), Anna Kaczor (Lublin), Wioletta Kazimierska-Jerzyk (Łódź), Tomasz Misiak (Poznań), Piotr Schollenberger (Warszawa)

Projekt logo PTE: Krzysztof Lenartowicz

ul. Grodzka 52, 31-044 Kraków, tel.: 0 693 648 483

Redakcja zastrzega sobie prawo skrótów i korekty językowej tekstów

Druk: Drukarnia DEKA, Kraków, tel./fax (12) 290 29 40